

tatis intuitione, vel ad breve tempus immorari possint. Quod si aliqui fuerint adeo spirituales et contemplati, ut in Deum ipsum rapiantur, et in ejus contemplatione firmentur, parum vel nihil ex illa varietate verborum impidientur; possunt enim ad verba ipsa tenacissime attendere, et in sua interna contemplatione persistere; vel certe ut significavit Bernard., sermon. 49 in Cant., licet aliquantulum tunc impidiantur, propter magis commone bonum vel obedientiam feren- dum est, nam bonus affectus non carebit sua mercede coram Deo, et privatis orationibus ac meditationibus poterit compensari.

CAPUT III.

UTRUM ECCLESIASTICUM OFFICIUM IN NOCTURNUM ET DIURNUM CONVENIENTER DIVISUM SIT?

1. Unde horae canonicae sic appellantur. — Explicata materia et minutioribus partibus hujus divini officii, oportet explicare partes alias principiores, quarum singulae ex illis prioribus partibus componuntur, et horae canonicae vocantur, quarum unaquaque, per se spectata, est veluti quadam integra oratio, seu officium integrum pro aliqua certa hora designatum, ex omnibus vero componitur unum integrum officium divinum, secundum regulam ecclesiasticam recitandum. Atque hinc partes illae horae canonicae dictae sunt. Putarunt vero aliqui, dictas esse horas canonicas ab orando, ut Abbas, in c. 1, de Celeb. Miss., in principio; et Zabarel., in Clemen. 1, de Celebrat. Missar.; Joan. Lignan., tr. de Horis Canon., et alii; certum tamen est, canonicas preces horarum nomen ab hora, prout pars temporis est, desumpsisse, ut Navarr. et alii notarunt. Quod vel ex ipsa scriptione constat, nam cum aspiratione horae dicuntur. Ex traditione item est res evidens, ut videbimus. Namvis autem hora temporis varias habeas significaciones, ut ex Latinis constat, tamen ad rem praesentem duae tantum conferre possunt: una est, qua hora dicitur quolibet tempus opportunum vel designatum aliqui operi faciendo, juxta illud Joannis 5: *Venit hora, et nunc est*, et c. 7: *Nondum venit hora ejus*; et ita dici possunt horae canonicae, quia certa habent et designata tempora, in quibus dici debeant. Proprius tamen et magis ad rem praesentem, et ad communem usum, hora significat certam diei vel noctis partem aliquotam, nimirum vigesimam quar-

tam diei naturalis, juxta communiorum usum ad haec usque tempora retentum, vel duodecimam partem diei aut noctis artificialis, juxta quemdam antiquum usum. Ab hora ergo in aliqua ex his acceptioribus sumpta canonicae preces horae appellatae sunt, quia partes illae principiores hujus divini officii per certas diei horas distributae sunt, ut videbimus. Canonicae autem dicuntur eadem ratione (qua divinum officium), quia secundum certam regulam dicendae sunt.

2. De divisione horarum, ac etiam diei in naturalem et artificialiem. — Ut autem illa divisio horarum melius intelligatur, advertendum est, diem interdum sumi pro naturali die, interdum pro artificiali. Naturalis dies dicitur, qui integra solis circulatione perficitur, complectiturque noctem cum die artificiali, juxta illud Genes. 1: *Et factum est respere et mane dies unus*; et declarat Beda, lib. de Divisionibus temporum, c. de Die, et lib. de Ratione Computi, c. 2 et 3, et libro de Temporum ratione, c. 2 et 3; Isidor., lib. 5 Origin., c. 30, ubi naturalem diem vocat legitimum, artificiali autem abusive. Idem, libr. de Natur. rerum, c. 1, qui etiam indicat in nocte non habere locum illam partitionem, quia nox solum dicitur a solis absentia, et ita in nulla acceptione complectitur partem temporis lucidam; dies autem dicitur a solis praesentia, et ideo a meliori parte totus dies naturalis dies denominatur, etiamsi ex parte lucida et tenebrosa componatur. Uterque igitur dies potest per horas dividi, tum quia dies artificialis est quasi dimidia pars diei naturalis, licet non semper aequalis; ideoque sicut naturalis dies in viginti quatuor partes dividitur, ita artificialis in duodecim, et in totidem dividitur nox, quae illi correspondet; utraque ergo ex his partibus hora appellatur, sed diverso modo; nam hora diei naturalis vocatur hora aequinoctialis, quia est tanta, quanta esse solet hora, quae est pars duodecima tam noctis, quam diei artificialis in aequinoctio. Possent etiam dici horae aequales, quia semper sunt ejusdem magnitudinis, seu duracionis. Possent item dici horae naturales per respectum ad diem naturalem quem componunt. Unde e converso aliæ dici possent horae artificiales; communiter autem dicuntur horae inaequales, quia licet ejusdem diei artificialis horae inter se comparatae semper sint aequales, tamen in diversis temporibus anni sunt inaequales; nam horae diei aestivalis majores sunt, quam horae diei hyemalis, et e conver-

so in noctibus; consequenterque horae diei artificialis per totum annum sunt inaequales horis noctium, interdum majores, interdum minores, praeterquam in aequinoctio, quando sunt aequales.

3. Naturales horae et artificiales ex sacra Scriptura comprobantur. — Utraque autem significatio in Scriptura reperitur, expressius tamen haec posterior: nam de priori intelligi possunt illa loca, in quibus hora simpliciter ponitur ut mensura alicujus actionis; nam quia mensura debet esse certa et invariabilis, optime similia loca de hora aequinoctiali intelliguntur, ut illud Job 41: *Ht sustinuit quasi dimidiā fere horam*; et c. 12: *Tunc prostrati per horas tres in faciem, benedixerunt Deum*; item illud Lucæ 22: *Facto spatio quasi horæ unius*; et illud Matth. 26: *Sic non potuistis una hora vigilare mecum?* Haec tamen loca non ita cogunt, quin possint exponi de horis artificialibus, seu inaequalibus, quae tunc occurrebant, quando illa quae narrantur, acciderunt. Parum autem refert, quia illa horae acceptio sicut naturalissima est (ut sic dicam), ita communissima et prorsus indubitate est. Altera vero, quae magis pendet ex arte et usu, evidentius convincitur ex Scriptura; nam Christus Dominus, Joann. 11, dixit: *Nonne duodecim horae sunt diei?* quod non potest nisi de die artificiali, et horis inaequalibus intelligi, ut omnes notant; et eodem modo sumitur Joann. 1, cum dicitur: *Hora autem erat quasi decima*; et c. 5: *Heri hora septima reliquit eum febris*; et ex Matth. 20, idem convincitur, ut statim dicam.

4. Tertia diei divisio, qua nox atque dies in quatuor aequales partes utraque distinguitur. — Tertio supponendum est, ultra istas partitiones diei addi solere tertiam: quoniam nox olim dividi solebat in quatuor partes aequales inter se, inaequales vero in se, id est, majores vel minores, juxta noctium longitudinem vel brevitatem. Quae quatuor partes non inveniuntur appellatae nomine horarum, ita ut tota nox quatuor horis constare dicatur; sed appellantur vigiliae noctis, prima, secunda, tertia, et quarta, quarum quilibet tribus horis constabat; et de his vigiliis loquitur Lucas, capite secundo, cum ait: *Pastores erant in regione eadem vigilantes et custodientes vigilias noctis super gregem suum*. Et Christus, Lucæ 12: *Si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt serui illi*. Et Matth. 14, de Christo dicitur: *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambu-*

lans super mare. Et de eisdem vigiliis fit mentio Exod. 14, Jud. 7, et 1 Reg. 11; et videri potest Hier., Epist. 139 ad Cyprian.; et Aug., Serm. 14 de Verbis Domini. Haec ergo noctis divisio certa est, et sumpta creditur ex disciplina, et ordine militari. Cum eadem ergo proportione credunt multi artificiali diem divisum esse in quatuor partes, quae quatuor stationes dicebantur. Ita tenet Censorin., lib. de Natali die, c. 10 et 11, et plures moderni tractantes de hora Crucifixionis et Passionis Domini; tribuique solet Isidoro, lib. 1 de Offic. Eccl., c. 19. Ille vero solum in fine capituli loquitur de divisione noctis in quatuor vigiliis. Alii autem Patres infra referendi expressius illam divisionem posuerunt; loquuntur tamen de usu Ecclesiae et religioso, non de militari. Et ideo nonnulli moderni negant fuisse in usu inter Gentiles vel Judeos, illam divisionem diei in quatuor partes, etiam pro ordine militari, quia nec de illa est mentio in antiquis auctoribus, nec in die erat illa necessitas, quae est in noctibus. Sed certe etiam in die solent militares custodiæ per certa tempora distingui, et commutari; et ideo non est improbable, eamdem fuisse partitionem diei et noctis, licet non eisdem nominibus appellaretur.

5. Haec diei divisio apud Judeos solemnis fuit. — Quicquid vero sit de ordine militari, et de consuetudine Gentilium, negare non possumus quin inter Judeos fuerit consuetudo dividendi diem in illas partes, saltem in ordine ad orationem, vel occasione quatuor temporum diei, quae ad peculiarem orationem erant designata. Hoc aliqui colligunt ex Matth. 20, ubi dicitur paterfamilias exiisse: *Primo mane, hora tertia, sexta, et nona*; verumtamen ille locus non potest commode ita exponi, quia additur etiam hora undecima, quae non potest esse nisi propria hora diei. Unde sicut horae diei artificialis dicuntur duodecim, et una dicitur decima, alia undecima in propria mensura, ita etiam illa hora, quae est tertia in ordine, præcise sumpta dicitur tertia hora diei, ut Actor. 2, et sic de cæteris: nihilominus tamen negare non possumus, quin aliquando extendantur haec voices ad significandas quatuor diei partes sibi aliquo modo proxime et immediate succidentes, ac subinde excedentes unius horæ artificialis spatium, et totum diem aliquo modo complectentes. Ad hoc enim cogunt nos Evangelistæ Joannes et Marcus, loquentes de hora crucifixionis Domini; nam Joannes vocat illam sex-

tam; Marcus vero tertiam, quod non potest alia ratione conciliari, nisi quia illæ horae contiguae erant, et finis unius erat initium alterius; et ideo idem tempus potuit ab utraque denominari, præcipue cum particula diminutiva *quasi*, ut latius tractavi in 2 tom., disp. 40, sect. 6. Sive ergo illæ partes diei nomine horarum vel stationum significatae aliquando fuerint, sive non, tamen sub nomine tertiae, sextæ et nonæ, non est dubium quin significentur sæpe tres partes diei, quæ primam aliquem supponunt, et ita illa partitio insinuat in Scriptura, licet ejus non tam expressa mentio fiat.

6. *Prima diei hora apud Judæos orationi peculiariter fuit designata; deinde tertia, sexta et nona, quæ habuerunt initium a fine horæ diei.* — Maxima ergo conjectura et, quantum arbitror, verissima est, apud Judæos primam diei horam fuisse ad orationem peculiariter destinatam, ut colligitur ex 1 Paralip., c. 23, ubi præcipitur ut Levitæ stent mane, in templo ad confitendum Domino. Unde David Psal. 87, aiebat: *Et mane oratio mea præveniet te;* et Psal. 5: *Mane exaudiens vocem meam, et mane astabo tibi,* etc. Et similia sunt multa in Scripturis. Post illam vero primam horam erant etiam tertia, sexta et nona, quæ celebriores erant ratione orationis, ad quam videntur fuisse peculiari lege vel consuetudine designatae. Hæc enim sunt illa tria tempora diei, in quibus Daniel juxta consuetudinem suam adorasse et orasse dicitur, contemptu edicto regis, Daniel. 6, ut Hierony. exponit, et alii Patres infra referendi. Et in Actibus, c. 3, expresse dicitur: *Petrus et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam;* et c. 10, de Petro dicitur, *ascendisse ad superiora, ut oraret circa horam sextam.* De tertia vero non invenio tam expressum locum pro hora orationis; nam quod ab aliquibus citatur ex Actor. 2: *Cum sit hora diei tertia, de propria hora temporis melius intelligitur,* tum quia expresse additur: *Cum sit hora diei;* tum quia id conductit, ut ratio Petri majorem habeat efficaciam; tamen in loco Marci 15: *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum,* aperte constat non significare simplicem diei horam, sed peculiari alio usu et significacione, quæ non potest habere aliud fundatum, nisi quod etiam esset hora ad orationem designata, et ex proportione ad sextam et nonam idem fit satis verisimile. Adnotavi autem in dicto loco 2 tom., et censeo omnino verum, tempora illa ad has orationes desi-

gnata non habuisse initium in principio illius hore diei, a qua nomina sumunt, sed a fine. Ut, verbi gratia, tertiam pro oratione incipisse currere finita tertia hora diei, et sextam finita sexta, et similiter nonam, quod sentiunt multi, ut ibi retuli; et licet a Marcello Francolino contemnatur, est fere necessarium ad commodam concordiam Evangelistarum, ut ibi late deduxi. Et per se est valde credibile, si advertamus non esse consuetum horam numerare, nisi postquam finita est, ut prima hora diei naturalis apud nos censemur, quando sonat signum ejus transacta hora post medium noctis. Et Romæ dicitur hora prima noctis, postquam sol per horam integrum abest. Unde quando actio aliqua, vel lectio, vel oratio hora tertia, vel quarta fieri dicitur, semper inchoatur finita tali hora secundum cursum diei naturalis; sic ergo tertia orationis hora incipiebat, finita hora tertia diei artificialis, idemque est cum proportione de sexta et nona. Et hinc fortasse ortum est, ut oratio, quæ mane fiebat, non inveniatur appellata *prima*, nec quod fieret hora prima, quia fieri poterat vel debebat statim in ortu solis, ante transactam seu auditam primam diei horam; quod enim factum esse oportet, quando signum primæ horæ auditur, non dicitur proprie fieri in hora prima, sed ante illam.

7. *Advertendum.* — Denique in hoc puncto considerandum est, quamvis oratio uniuscunque horæ ex his non necessario duraret per tres horas diei artificialis (hoc enim neque cum fundamento affirmari potest, neque per se videtur verisimile, alias toto die sine intermissione esset continua oratio), nihilominus totum illud tempus, in quo oratio legitimate fieri poterat, humano et morali modo appellatum esse tempus orationis. Unde quia inter unam et alteram illarum orationum non interponebatur alia, tempus totum ab una ad aliam denominabatur ab oratione, seu dicebatur tempus illius orationis, quæ in illo vel qualibet parte ejus, aliquantulum postponendo, vel etiam anticipando, fieri poterat. Hic enim est moralis modus operandi, et ita nunc contingit, et verisimile est, semper contigisse. Ita ergo habent fundatum in Scriptura partitiones diei, tam per naturales vel artificiales horas, quam per horas seu tempora orandi per diem, præter vigilias noctis.

8. *Unica assertio: officium divinum, convenientissime fuit ab Ecclesia distributum in nocturnum et diurnum.* — His suppositis, dico

ab Ecclesia convenientissime fuisse divinum officium distributum in partem nocturnam et diurnam, Hæc assertio habetur ex jure in c. *Dolentes*, de Celebrat. Missar., ibi: *Præcipientes, etc., ut divinum officium nocturnum, pariter et diurnum, etc., celebrent.* Similis partitio habetur in Clem. 1, eodem tit. Aliis vero locis *Matutinum et vespertinum officium* vocatur, ut in c. *Placuit*, d. 42, et c. ult., d. 92, et in c. *Si quis Episcopus in Concilio*, 11, q. 3. Sed in eodem sensu intelligenda est divisio, ut infra dicam: est ergo hæc ecclesiastica institutio. Quod autem sit convenientissime facta, probatur primo ex Scriptura. Primo Paralipom. 9 dicitur, constitutos fuisse Levitas ad canendum in domo Domini, *ut die ac nocte jugiter suo ministerio deservirent:* et Psalm. 118, vers. 53, ait David: *Memor fui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam;* et vers. 62: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi.* De diurna vero oratione sunt infinita ejusdem Prophetæ testimonia, Psalm. 54: *Vespere, mane, et meridie narrabo et annunciaro, et exaudiem vocem meam;* et Psalm. 118, vers. 148: *Prævenient oculi mei ad te diluculo,* etc., et hoc sensu ait Psal. 33: *Benedicam Dominum in omni tempore,* etc. Christus etiam usum frequentem orationis nocturnæ docuit verbo, et monstravit exemplo, Matth. 14, Marci 6, Lucæ 6: *Et erat pernoctans in oratione Dei;* et in hoc sensu monuit discipulos vigilare et orare semper, Lucæ 12 et 22. De orationibus item diurnis a Christo usitatis constat passim ex Evangelio: in Actibus etiam Apostolorum orationum primorum Christianorum, tam noctis quam diei, sæpe mentio fit; c. 16: *Paulus et Silas media nocte surgentes laudabant Deum.* Et haec exempla imitata fuisse Ecclesiam, ipsa profitetur dicens in hymno quodam: *Mentes, manusque tollimus, Propheta sicut noctibus, nobis gerendum præcipit, Paulusque gestis censuit.*

9. *Probatur ex consuetudine Ecclesie.* — Præterea hanc fuisse perpetuam Ecclesie consuetudinem in orationibus publicis, tam nocturnis quam diurnis, manifestum est, ex Tertullia, in Apolog., ex libr. de Virginit., circa finem; Basil., in Regul. longioribus, in 37, et Epist. 1 ad Gregor. Nazianz., Cyprian., in Orat. Domini; Hilar., Psal. 118, ver. 62; et ibid. Ambros., et lib. 6 in Lucam; Hieronym., Epist. 7: *Assuescat exemplo ad orationem et psalmos nocte consurgere, mane hymnos canere,* etc. Similia in Epistol. 8, 22 et 28;

Chrysostom., homil. 26 in Act., et 41 et 42 ad Popul.; August., serm. 56 de Tempore, et in Psal. 32; et Cassian., libr. 2 de Institut. renunc., de nocturnis precibus, in tertio libro de diurnis disserit. Idem videre licet in regula S. Benedicti, et in aliis antiquis Patribus, quorum verba et loca omitto, quia diligentissime multi ea referunt; et videri possunt Cardin. Bellarm., lib. 1 de Bonis oper., c. 13; Baron., tom. 1 Annal., anno Christi 34, n. 251 et sequentibus, et anno 51, n. 68 et sequent., sæpeque in illo opere, et in Martyrol., circa vigiliam Epiph., nonnulla de antiquitate vigiliarum congerit. De quibus egregie etiam Durand., lib. 3 de Ritib., c. 5 et 6, et de cæteris temporibus in c. sequent.; et Marcell. Francol., lib. de Hor. Canonic., c. 2, 12, 13 et sequentibus; et Ferdin. Mendoça, lib. 3 in Concil. Eliber., c. 4.

10. *Probatur ratione.* — Tandem supervacaneum videtur adjungere rationes, quia oratio per se laudabilis actus est, et maxime necessarius universæ Ecclesie, tum ad impertrandum auxilium pro continuis et universilibus necessitatibus ingruentibus, tum ad gratias agendas pro continuis Dei beneficiis, tum propter ipsius Dei cultum, et alios innumerous fructus orationis; ergo merito designantur tempora tam noctis quam diei, ut hoc sanctum opus nomine totius Ecclesie ab illius ministris exerceatur. Et diurnæ quidem preces necessariae fuérunt pro totius populi christiani peculiari utilitate et quasi usu, ut divinis officiis adesse possent omnes qui vellet. Nocturnæ autem preces olim etiam proto populo videntur fuisse institutæ, quantum ex historiis et Patribus colligimus. Et aliqui pii viri contendunt fore conveniens, illum morem retinere et conservare. Non tamen sine prudenti ratione et causa regulariter jam in Ecclesia id non servatur, sed solum in vigilia Natalis diei, et aliqua ex parte in nocte Paschæ, et aliquibus feriis hebdomadae sanctæ, propter majora incommoda vitanda. Nihilominus tamen semper conservantur in Ecclesia preces nocturnæ, vel in aliquibus ecclesiis secularibus, quia pertinet ad majorem Dei laudem, ut hoc grave ministerium nunquam in corpore Ecclesie desit, etsi in modo et circumstantiis aliqua variatio contingat.

CAPUT IV.

DE DIVISIONE NOCTURNI OFFICI IN PARTES SUAS.

1. *Prima assertio: convenientissime nocturnum officium distribuitur ab Ecclesia in Matutinum et Laudes.*—Dicendum imprimis est, Ecclesiam convenientissime distribuisse nocturnam orationem publicam in varias partes vel tempora. Hoc facile constat declarando distributionem, ejusque antiquitatem et rationem: nam ad hanc orationem nocturnam pertinet Matutinum cum Laudibus, ut colligatur ex dicto c. *Dolentes*, et Clem. 1 de Cel. Miss.; nonnulli vero canonistæ volunt comprehendere etiam in hoc officio nocturno Completorium et Primam, ut Joannes Andr., Hostiens., Abb., et alii, in cap. 1 de Celeb. Missar.; et Archidiae., in cap. *Presbyter*, d. 91. Sed, licet quæstio sit de nomine, non habent fundamentum in jure, ut constat ex eodem c. 1 de Celebrat. Missarum; quia Prima et Completorium consueverunt in die dici, ut infra ostendemus, et ex hymnis illarum horarum intelligi potest; nam in Prima dicitur: *Jam lucis ortu sidere*; in Completorio vero: *Te lucis ante terminum*. Solum ergo Matutinum et Laudes sub nocturno officio comprehendimus. Quinimo, si rigorosius loquamur, solent interdum Laudes diurno officio attribui, ut ex d. cap. 1 de Celeb. Missar. colligi potest, et cap. seq. ponderabimus. Aliquando vero e converso sub matutinali officio comprehenduntur omnes horæ antemeridianæ, id est, a Matutino usque ad Nonam. Ut quando matutinum officium a vespertino distinguitur, nam tunc sub vespertino officio Nona, Vesperæ et Completorium includuntur, juxta Gloss., in c. ult., d. 92, quæ ita intelligenda est, ut ibi Hugo notavit. Sed hoc parum refert, quia solum spectat ad usum vocum; nunc de re loquimur, et de proprio officio nocturno, prout est in usu Ecclesiæ.

2. *Probatur dicta partitio ex institutione Ecclesiæ, juxta quam Matutinum varie partitur.*—Hæc ergo partitio nocturni officii ex institutione Ecclesiæ constat: Matutinum enim stricte sumptum a Laudibus adeo distinguitur, ut tempore etiam separari soleat, et propria oratione concludi, ut infra dicetur, unde diversa etiam initia et hymnos distinctos habent; Matutinum autem interdum uno nocturno duodecim psalmorum, cum tribus lectionibus, totidemque responsoriis conclu-

ditur; interdum tribus nocturnis constat, et singuli tribus psalmis et lectionibus totidem componuntur, præterquam in Dominicis diebus, in quibus duodecim psalmi in primo nocturno dicuntur. Cujus diversitatis variationes mysticæ traduntur ab his, qui de divinis officiis scribunt; moralis vero et litteralis ratio esse videtur, quia pro diversitate solemnitatum oportuit aliquam variationem fieri, et illa est satis apte et prudenter instituta. Et credibile est in ternario numero habitum fuisse respectum ad Trinitatis mysterium, ex Cypriano, serm. 6, vel ad tres primas vigilias noctis, ut dicemus; duodenarium autem numerum observatum esse, vel propter ejus universalitatem, ut illo significetur omnibus modis laudandum esse Deum, vel propter duodecim horas noctis, ut per tale officium totius noctis temporis satisfieri videatur, eo quod homines propter debilitatem non possint totam noctem in divinis laudibus consumere. Lege Isidor., lib. 1 de Divino offic., c. 19; Hugon., libr. 2, cap. 9; Amalar., Alcuin., et alios.

3. *Qui crediderint pro diversitate nocturnorum diversas quoque noctis vigilias deputari.*—Dubium tamen est an hæc partes nocturni officii in suo initio ita fuerint distinctæ, ut tempore etiam disjungentur: multi enim affirman, quando tres dicebantur nocturni, primum fuisse solitum dici in prima noctis vigilia, secundum in secunda, tertium in tertia, Laudes vero in quarta jam prope auroram. In feriis vero quando unus nocturnus tantum dicitur, non habebat locum hæc partitio, unde certum est totum continue fuisse dictum in principio tertiae vigiliæ, id est, media hora noctis; Laudes vero eodem modo disjunctæ dici poterant. Potestque hæc sententia sumi ex his auctoribus, qui aiunt tres nocturnos correspondere tribus primis vigiliis noctis, et Laudes quartæ; non enim putandum est continue per totas vigilias nocturnos durasse, nam id humana conditio non tulisset; ergo oportet dicere, discrete fuisse dictos singulos in aliqua parte uniuscujusque vigiliæ. Afferunt autem illam rationem vigiliarum Isidor., lib. 1 de Divin. offic., c. 10; Hugo de Sanct. Victor., lib. 2 de eisdem officiis, c. 9; Amalar., lib. de Ordin. Antiphonar.; D. Thom., lect. 6, in 1 Corin. 14; Wald., de Sacram., c. 24 et 28.

4. *Probatur ex Hieronymo et Ambrosio.*—*Probatur ex Sacra Scriptura.*—Potestque hæc sententia ex Hieronymo colligi, Epist. 22 ad Eustochium, ibi: *Bis et ter nocte surgendum*

est; nam videtur hoc dicere propter diversa tempora nocturnorum; unde quando unus tantum dicebatur, bis surgendum erat, semel in media nocte ad Matutinum, et iterum in quarta vigilia ad Laudes; quando autem erant tres nocturni dicendi, oportebat tertio surgere ante median noctem, nam prius nocturnus ante cubitum dici poterat; favet etiam Ambros., lib. 7 in Lucam, c. 11, ubi ait: *Non solum media nocte Dominus, sed omnibus prope singulis docet vigilandum esse momentis*; et infra circa illud: *Quis vestrum habet amicum, etc.* Præterea additur conjectura ex libr. 2 Esdræ, c. 9, ubi dicitur populus Israel adorasse Deum quater in die, et quater in nocte, ut referunt et accommodant Doctores statim citandi ex Beda ibi et Amalar., libr. de Ecclesiast. offic., cap. 7. Denique ex ipso numero nocturnorum videtur verisimile, fuisse dici solitos temporibus diversis, et cum aliqua temporis interpositione. Quod tenet Guilielm. Durand., lib. 5 Rational. Divin. offic., c. 3; Marcell. Francol., lib. de Hor. Canon., cap. 1, n. 14; Navarr., dicto Enchirid., de Orat., c. 3, n. 28; Durand., lib. 3 de Ritib., cap. 5; Sot., lib. 10, q. 5, de Justit., art. 1, c. 5, et alii antiquiores, quos ipsi referunt.

5. *Propositam sententiam improbat Azor, illiusque fundamenta dissolvit.*—Nihilominus hanc sententiam in dubium revocat Azor, lib. 10 suarum Instit., c. 2, dicitque imprimis non affirmari ab antiquis Doctoribus et Patribus, quos moderniores referunt. Nam verba Hieronymi non multum cogunt, quia post illa verba: *Bis, aut ter nocte surgendum est*, addit, *revolvenda que de Scripturis memoriter retinentur*, utique ad meditandum in illis: ad hoc ergo significat esse surgendum bis aut ter: loquitur ergo ibi de meditatione privata, non de oratione publica horarum canonicarum. Ambrosius etiam solum generaliter ibi suadet frequentiam orationis, et proponit necessitatem semper vigilandi, *quia Dominus in vespertina* (id est, prima), *et in secunda, et in tertia vigilia venire solet*. De consuetudine autem vel modo dicendi nocturnos, nihil ibi tradit. Et eodem modo loquitur de his vigiliis, tractans eadem verba Christi, Lucæ 11, Isidor., d. libr. 4 de Divin. offic., cap. 21; in c. vero 19 non satis aperte loquitur, significat enim tres nocturnos institutos esse, ut loco trium vigiliarum Deo consecrarentur, non tamen dicit in tribus vigiliis separatim et discrete dici solitos. Sicut paulo antea dicebamus, duodecim psalmos in uno nocturno dici pro duo-

decim horis noctis, non quia per singulas horas, sed quia pro singulis horis, id est, ad satisfaciendum pro illis, tot psalmi dicantur. Ita ergo dici possunt tres nocturni pro tribus vigiliis noctis, etiamsi divisim in illis non dicantur. Et hunc sensum evidenter expressit Hugo de Sancto Victore, d. capite 9; ita enim ait tres nocturnos dici pro tribus vigiliis noctis, sicut in singulis nocturnis tres psalmi dicuntur pro singulis horis noctis: *Unde (inquit) et trium nocturnorum singulus tres habet psalmos, quibus nos totidem horis noctis Dei servitio praesentamus.* Et infra dicit, per tres nocturnos etiam representari tempus ante legem, in lege, et post legem, quod verum est, etiamsi continue dicantur. Et in fine capituli, sentit illud totum fuisse unum officium integrum, distinctum a Laudibus, quod propria oratione concludebatur, unde potius sentit continue dictum fuisse. Amalar. etiam magis mystice quam historicè loquitur, et libro 4 de Divin. offic., c. 9, potius significat, totum matutinum officium solitum fuisse inchoari post medium noctem; ex quo (ut statim dicam) magnum argumentum sumitur, fuisse potius consuetudinem dicendi omnes psalmos seu nocturnos sine intermissione. Et in cap. 7, totum Matutinum ponit tanquam unum nocturnum officium, et longe aliter accommodat locum Esdræ, de quo statim dicetur, quia sine fundamento adducitur.

6. *Probatur primo, Matutinum constans tribus nocturnis dici ab Ecclesia per modum unius officii.*—*Probatur secundo.*—Ex his ergo potest hæc sententia suaderi primo, quia totum Matutinum, ut condistinctum a Laudibus, et constans ex tribus nocturnis, dicebatur per modum unius officii, et sua oratione concludebatur; ergo verisimilius est semper fuisse dictum continue, et non per partes. Secundo, quia in feriali officio, in quo unus tantum nocturnus oblongior dicitur, non est dubium quin continuo tempore diceretur in una vigilia noctis, secunda vel tertia; ergo idem credendum est de officio trium nocturnorum, quod loco illius dicitur in diebus festis, quia solum videtur esse differentia in numero psalmorum, lectionum et responsorum, propter majorem solemnitatem, non vero in horarum aut temporum diversitate. Tertio, officium illud inchoatur in media nocte, ut colligitur ex Hieron., Ambr., et aliis Patribus adductis; et ex cap. 1 de Celebrat. Missar., ubi post numeratas alias horas a Laudibus usque ad Completorium, subditur: *Nam de nocturnis*

vigiliis idem ipse Propheta ait: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi*, etc. Sentit ergo vigilias illas solitas esse inchoari post medium noctem, et per modum unius officii solitas esse dici. Nam profecto post medium noctem aliter dici non poterant, cum duæ vigiliae noctis jam essent transactæ. Et hoc aperte supponit S. Benedictus, in sua Regul., c. 9, nam Matutinum præcipit inchoari tempore hyemis hora octava noctis; in æstate vero tempore commodo, ita ut paulo ante auroram possit finiri, et aperte supponit totum continue esse dicendum, usque ad Laudes exclusive. Et cap. 11, licet præcipiat in diebus Dominicis paulo maturius inchoari, nocturnos vero continenter esse dicendos significat.

7. Quarto, quia alias fuisset onus intollerabile, toties somnum interrumpere, et ipsum officium non posset cum debita devotione et attentione celebrari. Tacite vero respondet Sot. supra, quod in primitiva Ecclesia cleris in tres partes dividebatur, ita ut unaquæque unum nocturnum per singulas vigilias diceret, et in cæteris quiesceret, ut in quarta omnes ad Laudes convenienter. Sed hoc ab ipso nullo testimonio asseritur, ideoque merito a Durand., Marcelllo et aliis non probatur, quia singuli de clero integrum officium recitare obligantur, et hic fuit semper mos Ecclesiæ; ergo non est verisimile fuisse distributos nocturnos per distinctas personas, seu partes cleri. Adde difficile fieri potuisse, ut in principio Ecclesiæ tanta esset multitudo cleri in singulis Ecclesiis, vel populis, ut posset eo modo in tres partes dividi ad singulos nocturnos recitandos. Unde alii potius respondent, tantum fuisse tunc fervorem ministrorum Ecclesiæ, ut pondus illud sine fastidio sustinent. Imo Waldens. addit, quod antiqua Ecclesia totas noctes in laudibus expendebat, dividendo noctem in quatuor distinctas vigilias cum intercisis spatiis trium horarum, significans non tantum omnes ministros Ecclesiæ, qui ex officio ad illud opus tenentur, sed etiam populum solitum fuisse ad omnes nocturnos convenire. Et Amalar., in lib. de Ord. in Antiphon., c. 4: *In militia (inquit) seculari ricasim dormiunt milites, et ricasim vigilant; in militia vero Christianorum dictum est in Evangelio Marci: Quod autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.* Ipse vero statim subdit, has vigilias significari per tres nocturnos, et per eos admoneri christianum populum, ut semper vigilet, et sit paratus, ut si venerit Dominus, et pulsaverit, confessum aperiatur ei. Quod

non oportet materialiter de corporali sonno, et vigilia illi opposita, sed de spirituali intellegi.

8. *Secunda assertio, quæ astruit aliquando tres nocturnos tribus distinctis vigiliis dici solitos.* — Mili sane non satis exploratum est, qualis fuerit antiquior et frequentior Ecclesia consuetudo. Tamen non est cur negemus aliquando vel alicubi ita factum esse, ut tres nocturni in tribus vigiliis noctis, interjetis etiam aliquibus horis, dicerentur. Id enim affirmit D. Thomas, nec patitur supra dictam expositionem, nam expresse dicit: *Antiquitus dicebantur nocturna divisim secundum tres vigilias noctis.* Ubi dicendo *divisim*, declarat non tantum significatione, sed re ipsa et executione fuisse divisa, præsertim quia subiungit: *Nunc autem dicuntur simul*, utique tempore continuo, nam significatione vel compensatione (ut sic dicam) etiam nunc dicuntur pro tribus vigiliis noctis. Waldens. etiam clarissime loquitur, et citat quemdam Valerianum, lib. 4 de Offic., c. de Matutin., dicentem: *Tunc et vigilias tribus horis disperimus nocturnis, ut non solum verbo, sed et facto tres vigilias prædicemus.* Neque conjecturæ in contrarium adductæ probant hanc consuetudinem fuisse impossibilem aut incongruam, quia illa partitio licet non semper fieret in feriali officio, fieri poterat in diebus festis ad majorem quamdam solemnitatem et devotionem, et sic tolerabilius esse poterat vigiliarum pondus. Et ita ordinarie surgebatur media nocte ad confitendum Domino, in festis autem non tantum media nocte, sed etiam in prioribus vigiliis. Quid autem censendum tunc esset de unitate officii, dicam seq. cap. Quantum vero temporis illa consuetudo duraverit, et quibus in locis fuerit, et præsertim an Romana Ecclesia eam aliquando amplexa fuerit, non constat. Quoad hoc vero ultimum, probabile satis est in Romana Ecclesia non fuisse hanc consuetudinem, ut ex sequenti punto constabit.

9. *Tertia assertio: Laudes, secundum antiquam institutionem, non solum distinctis temporibus a nocturnis, sed etiam ut distincta officia dicebantur.* — Simile dubium tractari potest de Laudibus, an separatum et tempore discreto a nocturnis olim dicerentur. In quo certius est, antiquum morem fuisse, ut nocturni separatum dicerentur nocte intempesta, postea vero in galli cantu prope auroram dicerentur Laudes, tempore distincto ac separato. Hoc tanquam certius affirmant, qui noc-

turnos etiam dividunt. Nam Hugo Victor., lib. 2 de Offic. Ecclesiast., c. 1 et 9, in fine, agens de Officio nocturnorum, sic inquit: *Hoc officium secundum usum monachorum oratione, sicut cætera, terminatur, in quo primariam servare videntur institutionem; nostra autem consuetudo, humanæ necessitatibus parcens, et labori, officio prædicto laudes matutinas continuat, et oratione una duo claudit officia.* Ecce, secundum primariam institutionem, non tantum distinctis temporibus, sed etiam tanquam duo officia haec dicta fuisse. Idem habet in Speculo Ecclesiæ, c. 3; Rodolph., in lib. de Canon. obser., propos. 14; Amal., lib. de Ordine Antiphonarii, c. 7, et lib. 4 de eiusdem officiis, c. 7, volens distinguere quatuor officia nocturna, inter ea numerat *Vesperam* et *Completorium*, et alia duo esse *nocturnum* et *Laudes*, quas ibi vocat *Matutinum*, et sub eodem nomine de eisdem agit in c. 10, cuius sententiam non probamus quoad illam quaternariam partitionem, quæ in loco Esdræ (quem ipse ita accommodat) non habet fundamentum, ut infra cap. 6 ostendam; et licet aliquod haberet, non oporteret Vespertas nocti tribuere, sed potius tres nocturni cum Laudibus possent illum quaternarium numerum explere.

10. Quod vero ad præsens punctum spectat, satis indicat Beda, et clarius tradit Amalar., Laudes separatim a nocturno vel nocturnis dictas fuisse in primæva institutione; aperte colligitur ex Regula Benedicti, c. 2, Laudes dicendas esse prope auroram separatis a nocturnis, quos ibi matutinum appellat. Denique idem habetur ex c. 16 ejusdem regulæ, quod refertur in c. 1 de Celebrat. Missar., ubi prius septem horæ diei numerantur, et inter eas ponitur Matutinum, et postea auditur nocturnum officium, unde necesse est per Matutinum Laudes intelligere, quod tanto tempore a nocturnis discernebatur, ut quasi diurnum respectu alterius censeretur. Erat ergo antiqua consuetudo dicendi Laudes prope auroram, tempore disjuncto a nocturno vel nocturnis. Ratio autem hujus institutionis esse potuit humana quidem, ut facilius posset labor vigiliarum sustineri, et aliqua requies daretur inter nocturnos et laudes; moralis vero, ut in fine vigiliarum noctis laudes canantur Deo, et pro beneficiis susceptis gratiae agantur; spiritualis esse potest, quia illa hora resurrexit Dominus. Unde per nocturnos, vel nativitatem Christi, quæ media nocte contigit, vel ea quæ in nocte passionis Christus pro-

CAPUT V.

DE PARTITIONE OFFICI DIURNI.

1. *Unica assertio: diurnum officium convenientissime in varias partes ab Ecclesia est distributum.* — *Probatur ex juribus.* — Statuendum imprimis est, diurnum officium convenientissime ab Ecclesia in varias partes seu horas distributum esse. Hæc assertio ex dictis fere satis probata est: majorem tamen aliquam declarationem et confirmationem breviter adhibebimus. Habetur ergo assertio in multis juribus; nam in c. 1 de Celeb. Missar., numerantur septem partes hujus diurni officii: *Propheta (inquit) dicente: Septies in die laudem dixi tibi, hic septenarius numerus a nobis impletur, Matutini, Primæ, Tertiæ, Sextæ, Nonæ, Vesperæ et Completorii tempore;* et infra: *Nam de nocturnis vigiliis idem ipse Propheta ait: Media nocte surgebam, etc.* Ergo priora verba David videntur ibi exponi, non de die naturali, sed de artificiali latius sumpto, ut comprehendit crepuscula, seu auroram; et per Matutinum, Laudes intelligi, quæ inter horas diurnas computantur. Eademque partitio eisdem fere verbis habetur in c. Presbyter, d. 91, et est desumpta ex Regula Sancti Benedicti, c. 16. In horum autem texuum expositione multum laborant canonistæ, sed illorum sententiam attingemus c. sequenti; nunc prædictum sensum, ut facilem et planum supponamus: omitto autem Matutinum seu Laudes, de quibus jam diximus in præcedenti capite, quia secundum præsentem